

מתענות ולא מתריעות

ירושלמי תענית ג':ג'

וְכָל סְבִיבוֹתֶיהָ מִתְעַנּוֹת וְלֹא מִתְרִיעוֹת. שָׁכַן מְצֹאנוּ בְיוֹם הַכִּיפּוּרִים. מִתְעַנִּין אֲבָל לֹא מִתְרִיעִין. רַבִּי עֲקִיבָה אָמַר:
מִתְרִיעוֹת וְלֹא מִתְעַנּוֹת. שָׁכַן מְצֹאנוּ בְרֵאשִׁית הַשָּׁנָה, מִתְרִיעִין אֲבָל לֹא מִתְעַנִּין.

ר"ן (על הרי"ף) תענית ח, א

רבי עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות. אף על פי שבכל מקום ששנינו סתם מתריעין ומתעניין ומתעניין קאמר בסביבותיה סבירא ליה לרבי עקיבא דמתריעין ולא מתעניין כיון שאין הצרה שלהן והיינו דאמרינן בירושלמי וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות שכן מצינו ביום הכפורים מתעניין ולא מתריעין רבי עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות שכן מצינו בראש השנה שמתריעין ולא מתעניין פירוש אם היה הצרה עליהן הכל מודין שמתעניין ומתריעין אבל מפני שאין הצרה עליהם הם דומים לראש השנה ויום הכפורים שהם ימי בקשת רחמים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה:

מפולת

תענית כ': כ"י מינכן 95

היינו נינהו בריאות והיינו נינהו שאין ראויות ליפול היינו ראויות והיינו רעועות צריכא דקיימא אגידא דנהרא.
אי נמי כי ההיא אישתא רעיעא דהוה בנהרדעא...

מיוחס לרש"י תענית כ':

כי ההיא אישתא רעועה כו'.
באתרה – במקומה אף על גב דאינה ראויה ליפול דהא קמה באתרה כולי האי אפילו הכי כיון דרעועה היא לא הוו חלפי תותה אלא היה מקיף סביבותיה.

רבינו גרשום תענית כ, ב

דקמו אגודא דנהרא וה"ק (רעועות) [בריאות] ולא ראויות ליפול לאפוקי דקאי אגודא דנהרא דאע"ג דאין רעועות הואיל וראויות ליפול דאכלה להו מיא אין מתעניין עליהן והוא לה נמי בריאות ראויות ליפול דקאי באתרא
לאחר שהיתה רעועה

רמב"ם תעניות ב'

(א) אלו הן הצרות של ציבור שמתעניין ומתריעין עליהן, על הצרת שונאי ישראל לישראל, ועל החרב, ועל הדבר, ועל חיה רעה, ועל הארבה, ועל החסיל, ועל השידפון, ועל הירקון, ועל המפולת, ועל החליים, ועל המזונות, ועל המטר:
(ב) על המפולת כיצד, הרי שרבתה בעיר מפולת כתלים בריאים, שאינן עומדין בצד הנהר, הרי זו צרה, ומתענים ומתריעין עליה. וכן, על הרעש ועל הרוחות שהן מפילין הבנין והורגין, מתעניין ומתריעין עליהן:

חדושי הריטב"א תענית יט, א

וכן עיר שיש עליה דבר או מפולת. כתב הרמב"ם ז"ל על המפולת כיצד הרי שרבתה בעיר מפולת כותלים בריאים שאינן עומדים בצד הנהר הרי זו צרה ומתעניין ומתריעין עליה וכן על הרעש ועל הרוחות שהן מפילין את

הבנין מתענין ומתריעים ע"כ, ולא נתן הרב שיעור למפולת אלא שאמר הרי שרבתה מפולת, ואפשר דשיעורם בג' בתים דומיא דדבר דהוי בג' מתים אלא דהכא דליכא הפרישא בין עיר גדולה לעיר קטנה ולא בין יום אחד לג' ימים.

קטונתי

רש"י בראשית ל"ב:א

(יא) קטנתי מכל החסדים – נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמדי, לכך אני ירא שמא משהיבטחתי נתלכלכתי בחטא, ויגרום לי להמסר ביד עשו.

רשב"ם בראשית ל"ב:א

(יא) קטנתי מכל – מלהיות לי החסדים וגו' – וכן: קטן מהכיל את העולה ואת השלמים (מלכים א ח'ס"ד). ולפי שעשית לי חסדים ואמת יותר מן הראוי לי, ואני עדיין לא קיימתי נדרי ולא עבדתיך כראוי, לכך אני ירא אף על פי שהבטחתי, שאינך {מבטיח} את האדם אלא לפי מעשיו. כמו שמצינו בחזקיה {שהבטיחו הקב"ה להצילו מכף מלך אשור, כאשר כתוב בספר ישעיה ומכף מלך אשור אצילך (ישעיהו ל"ח:ו)}, ואחר כך מיד אמר {לו הנביא {לחזקיה צו לביתך כי} מת אתה ולא תחיה (ישעיהו ל"ח:א)}, ואחר כך התפלל חזקיהו, והוסיף הקב"ה על ימיו חמש עשרה שנה (ישעיהו ל"ח:ה).

רמב"ן בראשית ל"ב:א

(יא) קטנתי מכל החסדים – נתמעטו זכיותי על ידי חסדים ואמת שעשית עמי, לכך אני ירא שמא משהבטחתי נתקלקלתי בחטא, ויגרום לי להמסר ביד עשו. לשון רבינו שלמה. ואינו נכון בלשון הכתוב. ועוד, כי אמר אחרי כן: ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתני את זרעך כחול הים (בראשית ל"ב:ג), ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא אחרי כן. ועוד, כי יעקב הזכיר שתי הבטחות שהבטיחו הקב"ה, בבית אל ובחרן, והזכיר תחלה מה שאמר לו בחרן: י"י האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואטיבה עמך (בראשית ל"ב:י), והוא מה שנאמר לו בצאתו מבית לבן: שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך (בראשית ל"א:ג), והנה אחרי כן לא הטיב לו בכל החסדים ובכל האמת האלה שיתמעטו זכיותיו על ידיהם.

אבל קטנתי – לומר כי קטן הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו. וכן: מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז'ב') – מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו שם. וכך אמרו בבראשית רבה (בראשית רבה ע"ו:ה): קטנתי – רבי אבא אמר: איני כדאי. והחסדים – הם הטובות שעשה עמו בלא נדר, והאמת – הטובה אשר הבטיחו ואימת לו הבטחתו. יאמר שאינו ראוי שיבטיחו ויעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו.

הקדמת הרמב"ם למשנה

אבל מה שפחד יעקב אחרי שהבטיחו ה' בטוב באמרו לו והנה אנכי עמך וכו', ומצאנו שפחד פן יספה שנ' ויירא יעקב מאד וכו', ואמרו חכמים בזה שפחד מחטא חמור שיתחייב עליו השמדה, והוא אמרם קסבר שמא יגרום החטא, משמע מזה שאפשר שיבטיח ה' טובה ויכריעו העונות ולא יתקיים אותו הטוב. דע שאין זאת אלא במה שבין ה' לנביא, אבל חלילה שיאמר ה' לנביא להבטיח לבני אדם טובה בסתם ולא תתקיים אותה הבטחה, לא יתכן דבר זה, לפי שלא היה נשאר לנו במה לאמת את הנבואה, וכבר נתן לנו יסוד בספרו שהנביא יבחן באמתת הבטחותיו...

אילפא ורבי יוחנן

תלמוד ירושלמי (ונציה) מסכת קידושין פרק א דף נח טור ד/ה"א

חילפיי אמר אייתיבוני על גיף נהרא דלא אפיקית מתניתא דרבי חייה רבא ממתניתין זרקוני לנהרא
אמרין ליה והא תני רבי חייה סילעא ארבע דינרין
אמר לון אוף אנן תניננה כמה תהא הסלע חסירה ולא יהא בה הונייה רבי מאיר אומר ארבע איסרות מאיסר
לדינר

אמר ליה והתני רבי חייה שש מעה כסף דינר
אמ' ליה אוף אנא תניננא האונאה ארבע כסף מעשרים וארבע כסף לסלע שתות למקח
אמר ליה והתני רבי חייה שני פונדיונין מעה
אמר לון אוף אנן תניננה נותן סלע ופונדיון לשנה
אמר ליה והתני רבי חייה שני איסרין פונדיון
אמר לון אוף אנן תניננה המניח איסר ואכל עליו חציו והלך לו למקום אחר והרי הוא יוצא בפונדיון מוסיף עליו
עוד איסר

אמר ליה והתני רבי חייה שני מסומיין איסר שני קרדינטס מסומס שני פרוטות קרדינטס
אמר לון אוף אנן תניננא וכמה היא פרוטה אחד משמנה באיסר האיטלקי

ספרי במדבר פיסקא עה

הכהנים, בין תמימים בין בעלי מומים דברי ר' טרפון, ר' עקיבא אומ' תמימים ולא בעלי מומים נאמר כאן כהנים
ונאמר להלן כהנים מה כהנים האמורים להלן תמימים ולא בעלי מומין אף כהנים האמורים כאן תמימים ולא
בעלי מומין א"ל רבי טרפון עד מתי מגבב ומביא עלינו עקיבא איני יכול לסבול אקפח את בניי אם לא ראיתי
שמעון אחי אימא שהיה חגר ברגלו אחת שהיה עומד ומריע בחצוצרות אמר לו הין רבי שמא בהקהל ראית
שבעלי מומין כשרין בהקהל וביום הכיפורים וביובל א"ל העבודה שלא בידיטה אשריך אברהם אבינו שיצא
מחלצ'ך עקיבא טרפון ראה ושכח עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה הא כל הפורש ממך כפורש מחיו.

הקדמת מרגליות הים על סנהדרין

מחסיפוס המעניין הוא למדים אנחנו כמה החשיכו את אילפא, עד שהקדימוהו לרי יוחנן בנקמם, אילפא ורי יוחנן" אילפא קודם, ואמרו שאם היה אילפא יושב באהלה של תורה ולא היה יוצא למעבד עיסקא אותו היו ממליכים, בהיותו נסיר מרי יוחנן [רש"י שם]. ורי יוחנן עצמו תיאר את חבירו זה, "מרי" וגם אחרי כל סביבותיו כאשר הדר הראה שאם כי עבד עיסקא נרים מפי מניה [רבינו הגנאל ורש"י שם].

אבל רי יוחנן הדר, חור ממשבתו ליעבד עיסקא, כי רי יוחנן הוא שדרש הכתוב [דברים ל' יג] ולא מעבד לים הוא לאמר מי יעבור לנו אל עבר הים וקחה לנו וישמיענה אותה ונעשינה, כי לא תמצא לא **בפגרינים ולא בתגרינים** [עירובין נ"ה א.]. והוא שאמר: איזה תלמיד חכם? כל שהוא **מבטל עסקיו מפני משנתו א**. ובכך בהיותו בימי עלותו צורבא מרבנן, תלמיד יושב לפני רבותיו, סבר כל נכסיו ונהלאותיו ירדשת אבותיו למען התפרנס כל אותן השנים, את כל חון ביתו נתן כאחכה שאחב את התורה ב. גבר רב פעלים זה שלא הלך ארבע אמות בלי תורה [יוטא פ"א א] ישב לרגלי רבותיו כל עולם בחיים, וכל עוד היה הזקיה רבו בחיים לא היה ר' יוחנן כעל ישיבתו ג, ואך אחרי עלות רבותיו לחיי עי יסד ושיבתו הגדולה אשר עמד בראשה, ותתי תורתו לא לבד חיי שעה לו לכדו כי אם חיי עולם. —

אילפא, כנראה לא היה לו מוח למפור, לא ירש נהלת שדה זכרם, ומבלי אמצעים שיאפשרו לו ולביתו להיות עדי הימים שבהם יהיה ראוי להוראה הוצרכו לפנות גם לעסקים ולומר טוב תורה עם דרך ארץ ד.

מלאכי השרת קפדו עליהם ה, אם כי ידעו שגם בהיותם מוחרים לא יתרפו מתורתם, אבל הן תורה כנו היא אך חיי שעה לו להלמד.

רי יוחנן הדר אבל אילפא הוצרכו לעשות עיסקא והיה לסמל של "תלמיד חכם — מותר", ידע אילפא כי אמנם לא תמצא הלכה פסקה הוראה למעשה בסחרנים ותגרינים ו,

א קולת רבה פ"ו פ"י כי העוסק יחליל חכם.
ב שה"ש רבה פ"ה פ"י ס"ט דברים לא יוכלו לכבות את האהבה, ואם דבי נשיאה תמכו בו [מסע כ"א סע"א].
השתדל רי יוחנן לשמושי נפשיה מבי נשיאה [תנתי"א י"ב א].
ג ראה תוס' גי' ב ד"ה רי יוחנן.
ד וראה ערוך השלם ח"א ערך אילפא שכתב: עיקר שמו היה חילפי או חילפי ויתכן כי בני דורו כינו אותו "אילפא" על שם שהלך למורה עם הסניגה, ע' עירובין נ"ג ב כאלפא דאלוא בימא ובכ"ס.
ה ראה נדרים כ' ע"ב, מאן מלאכי השרת, ר"ב נ.
ו החומר — פוסק רבי אברהם דנציג דיל בתקופת ספרו, חכמת אדם" העיר על שנכלל "לא בסחרנים" ולא בתגרינים" וכתב שתגרי יקרא סוחר סיטוני העוסק יום ולילה בסחורה [עין רש"י איוב כ"ח י"ד עה"ש תהום אמר לא כי היא חם אמר אין עפרי, אם תשאל ליהודי תהום העוסקים במצא מרגליות ובמוצא חב ונכסי מפקס תהומות הארץ יאמרו לך לא כי היא אינו בקי בחוראה, ואם תשאל ליהודי ים לסחורה יאמרו לך לא עמדי כו], וסוחר נקרא רוכל המסבב סוחר לפחותו, ויתכן שזו שהגדיר רבן של ישראל — שהיה גם הוא סוחר ראה בספר הוראה ח"ב סי' ק"ח ועוד — בסבתו: סוחרין, מ ח ז י ר י נ ע י י ר ו ת, הגרנין במקום, לומר שלא תמצא הוראה הלכה למעשה ב ס ח ג י נ וכלים המוזכרים בעיריות ובמבואות העיר מפני שהדרך ההלכות ממעט מנחות הנפש הנצרכה לברורי שטענתה [ראה במב' בראי' כ"ב רע"א צורבא מרבנן לאי ארזיה לאתדורי], וכמו כן אינה מצויה ב ת ג ר י ס המרביס בסחורה [כאמרת המסנה באמת לא כל ה ס ר ב ה בסחורה מחכים], ולמדים אנחנו מהו כי מי שאינו סוחר ותגרי אם קובע עתותיו הנעויות ללמודים זה ו זה מ ת ק י י מ ב י ד ו . —

אדם פרטי שאינו כעל משרה ולא יגיש לבו בהוראה לא ימצא צורך לשנן הכרעות אחרוני האחרונים, אינו עוסק בצורה-הלכות אך קובע הוא עתותיו הפנויות להקר גופי תורה שרשי החלפות, וכאשר העירוהו הגריו כי אילו היה מיוחד עצמו לנירסא היה הוא המולך, הוושב ראש בישיבתו, הראה להם אילפא שאם כי אחז במסחר עם כל זה ככיר כחו לשאוב מים חיים ממקור מעיינים ו, לפתור ספיקות האחרונים ממשנת קדמונים. —

ואם לא הרשתו עתו לאילפא להרכיץ תורה בקביעות עם חברים מקשיבים ותלמידים הנונים, הנה בחר באמצעי אחר שנתנה תורתו חיי עולם, בכתבו עלי ספר דברי תורתו שהעלה בעתותיו שקמץ לתורה, אם היום היה למלאכה במסחר או במשרד הנה לילותיו הקדיש למשמר והקנה לו לחבר לרשום פנקסיו **באשך** העלה בלמודיו.

ועלתה לו לאילפא שהגו חכמי ישראל בפפרי, ראה מנחות ע' ע"א: כתוב אפנקסיה דאילפא כו, ובירושלמי מעשרות פ"ב ה"ד: אמר ר' יונה אשכחתי כתוב בפניקסיה דחילפי כו, והבירו הגדול ר' יוחנן למד מדבריו ואמר שמועות משמו, ראה בבלי זכחים כ' ע"א והלאה שם כ"א א, ירושלמי תרומות פ"א, הלה פ"ב היה, ושבת פ"ז ה"ג.

אמנם לא מלך, אבל אילפא אינו הפך כלל למלך, נענועי אילפא הן ללמוד וללמד, לעשות אונים לתורה לשאוב ממקורות ראשונים ולהשקות צמאים לדבר ה' בשוחות חברים ובפפרום דברי תורה שכתב בפנקסיו. —

ראובן במרה משה מרגליות.